

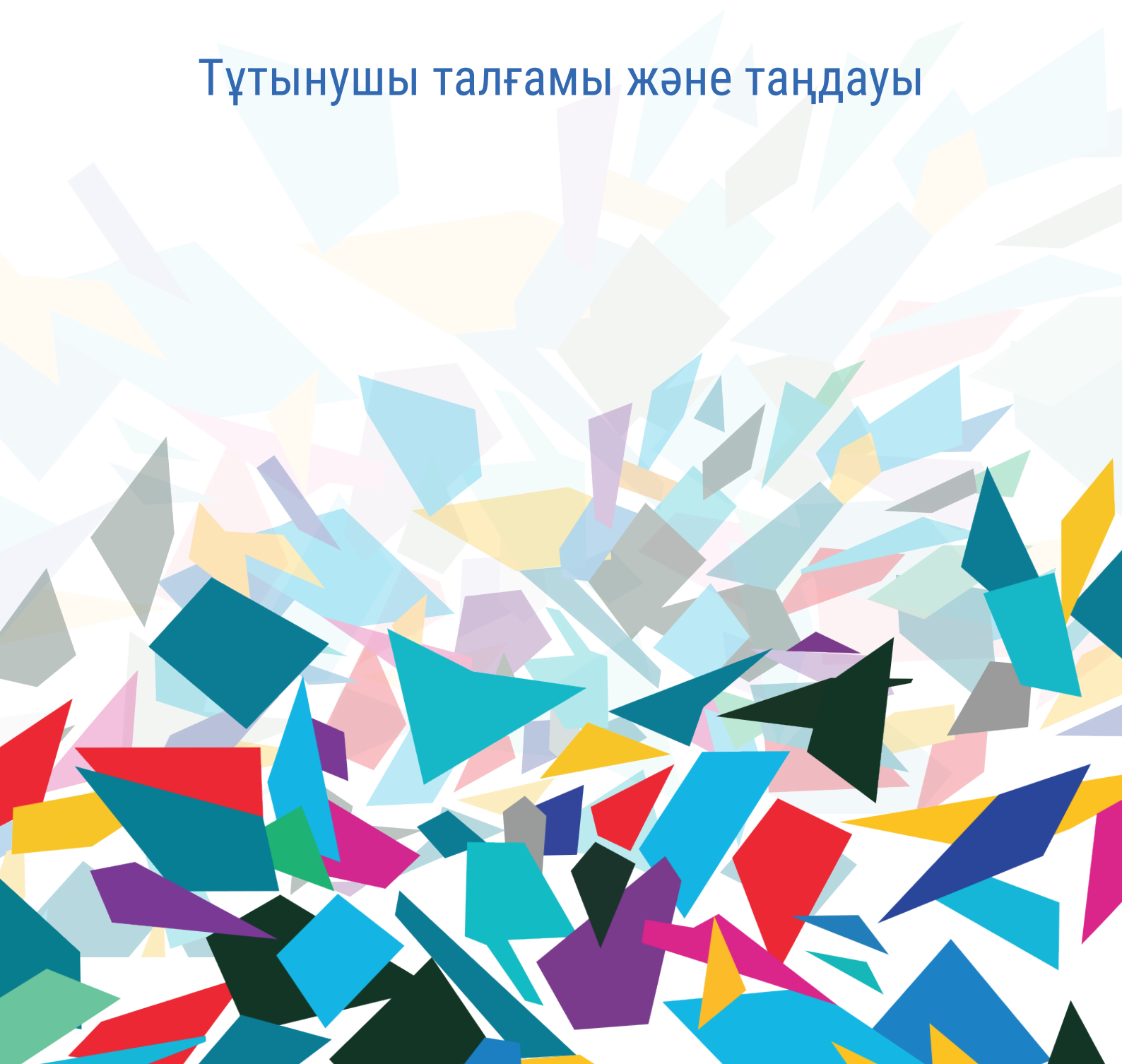
12-дәріс

ҚАЗАҚСТАННЫҢ
АШЫҚ
УНИВЕРСИТЕТІ

МИКРОЭКОНОМИКА

Тұтынушы талғамы және таңдауы

Мақсаттар:

- Тұтыну шектерін түсіндіру және пайдалылық ұғымын пайдалана отырып, артықшылықтарды сипаттау;
- Тұтынушылық таңдауының шекті пайдалылығы теориясын түсіндіру;
- Бюджет сызығы және тауарлар мен табыс бағасының өзгеруі әсерлерін түсіндіру;
- Ауыстырудың шекті мөлшерлемесін азайту принципін, талғамсыздық қисықтарын түсіндіру;
- Тұтынушылық таңдауына әсер ететін бағалар мен табыстың өзгеруін болжау.

Сіз Димаш Құдайбергеннің альбомын алғыңыз келеді. Сіз оны арнайы дүкенге барып 2000 теңгеге компакт диск аласыз ба, әлде плей маркет, агугай KZ –тен 1000 теңгеге жүктеп аласыз ба? Кейбір адамдар компакт диск алады, ал кейбіреулері жүктеп алады. Альбомды сатып алушы ретінде біздің таңдауымызды не анықтайды? Біз гауһар тастардың қымбат, ал су арзан екенін білеміз. Онда, таңдаған кезде, неге өмір сүруге маңызы зор судан гөрі пайдасыз гауһар тастарға мән береміз? Осы парадоксқа ұқсайтын көптеген мысалдар келтіре аласыз. Сонымен, сауалнамалардан байқағаныңыздай, осы тақырып назары тұтынушылық таңдауы теориясын зерттеуде болады.

Тұтынушылық таңдау

Сіз тауарлар мен қызметтерді сатып алушы ретінде жасайтын таңдау—сіздің тұтыну таңдауыңыз – ол көптеген факторларға байланысты. Біз оларды екі кең тақырып бойынша біріктіре аламыз:

- Тұтыну мүмкіндіктері
- Тұтынушы талғамы

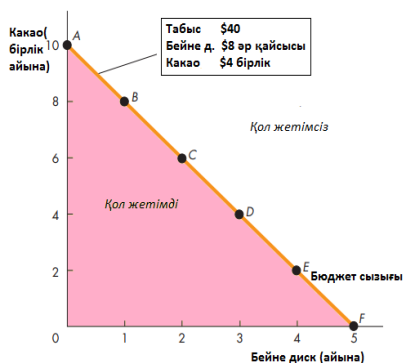
Тұтыну мүмкіндіктері.

Сіздің тұтыну мүмкіндіктеріңіз – бұл сіз қалаған барлық игіліктерді сатып алу мүмкіндігіңіз болып табылады. Сіз өзіңізге көптеген тауарлар мен қызметтер комбинацияларын сатып алуға рұқсат ете аласыз, бірақ олар сіздің табысыңызбен және төлеу керек игілік бағасымен шектеледі. Мысалы, сіз табысыңыздың көп бөлігін боксқа және жеке жаттықтырушыға, ал қалған кішкене бөлігін кинотеатрға, концертке жұмсай аласыз. Не болмаса, керісінше, табысыңыздың көп бөлігін кинотеатр мен концертке, ал аз бөлігін боксқа және тегін жаттықтырушы қызметін пайдаланасыз.

Тұтыну мүмкіндігін сипаттаудың ең оңай жолы-тек екі тармақты сатып алатын тұтынушы моделін қарастыру. Біз тек бейне дисктер мен какао сатып алатын Жанардың тұтынушылық мүмкіндіктерін зерттейміз.

Тұтынушының бюджет сызығы

Бейне диск пен какао тұтыну мүмкіндіктері баға және табыспен шектелген болсын. Жанар өзінің барлық табысын жұмсағанда, ол өзінің тұтынушылық мүмкіндіктерінің шегіне жетеді. Біз осы шектеуді бюджет сызығының көмегімен сипаттаймыз. Бюджет сызығы - үй шаруашылығы өзіне сатып алуға мүмкіндік беретін тауарлар мен қызметтердің комбинациялары мен өзіне мүмкіндік бере алмайтын тауарлардың арасындағы шекараны белгілейді.

Мүмкіндіктер	Көлем	Бейне диск		Какао	
		Көлем	Шығыстар \$	Бірлік	Шығыстар \$
A	0	0	0	10	40
B	1	1	8	8	32
C	2	2	16	6	24
D	3	3	24	4	16
E	4	4	32	2	8
F	5	5	40	0	0

Графикте Жанардың бейне дисктер мен какаодағы тұтынушылық мүмкіндіктерін және оның бюджет

сызығын суреттелген. Жанардың табысы айына 40 доллар және бейне дисктің бағасы 8 долларды, ал какао бағасы 4 долларды құрайды. Кестеде А-Ғ жолдары осы екі тауарға 40 долларды бөлудің алты ықтимал әдісін көрсетеді. Мысалы, А қатарында, Жанар какаоның 10 бірлігін сатып ала алады, ал бейне дискті ала алмайды; Ғ қатарында ол 5 бейне диск алады, бірақ какаоны сатып алмайды; және С қатарында ол 2 бейне диск пен 6 какао бірлігін сатып ала алады.

Графиктегі А-Ғ нүктелері кестеде ұсынылған мүмкіндіктерді бейнелейді, ал осы нүктелер арқылы өтетін сызық Жанардың бюджеттік сызығы болып табылады.

Бюджет сызығы таңдауды шектейді: ол қол жетімді мүмкіндіктер мен қол жетімсіз мүмкіндіктер арасындағы шекараны белгілейді. Жанар бюджет сызығы бойындағы және оның ішіндегі барлық мүмкіндіктерге ие бола алады, ал сызықтан тыс нүктелерге жоқ, яғни сызықтан тыс жатқан мүмкіндіктер қол жетімсіз.

Тұтыну мүмкіндіктеріндегі өзгерістер

Тұтыну мүмкіндіктері табыс немесе бағалар өзгергенде өзгереді. Табыстың өсуі бюджет сызығын ұлғаю жағына қарай жылжытады, бірақ оның еңісін өзгеріссіз қалдырады. Бағаның өзгеруі 1 сызығының көлбеуін өзгертпейді. Біздің мақсатымыз-тұтыну таңдауына осындай өзгерістердің әсерін болжау. Ол үшін біз тұтынушы жасайтын таңдауды анықтауымыз керек. Бюджет сызығы мүмкін болатын қандай артықшылық таңдалғанын анықтайды. Енді тұтынушының талғамын сипаттаймыз.

Жанардың табысы мен бағасы оның тұтынуын шектейді, бірақ оның әлі де таңдауы бар. Ол жасайтын таңдау оның талғамына байланысты – бұл оның ұнату мен ұнатпау деген ұғымды сипаттайды.

Бюджет Теңдеуі

Біз бюджет теңдеуін пайдалана отырып, бюджет сызығын құрастыра аламыз.

Бюджет теңдеуі

$$\text{шығыстар} = \text{табыстар}$$

Егер какао бағасы P_k , какао көлемі Q_k , ал бейне диск бағасы P_b , бейне диск көлемі Q_b , және Жанардың табысы I болса, онда теңдеу:

$$P_k Q_k + P_b Q_b = I$$

Теңдеудің екі бөлігін P_k -ге бөліп, қарастырсақ:

$$Q_k + (P_b/P_k)Q_b = I/P_k$$

Содан кейін $(P_b/P_k)Q_b$ теңдеудің екі бөлігінен алып, жаңа теңдеуді аламыз:

$$Q_k = I/P_k - (P_b/P_k)Q_b$$

I/P_k какаоға қатысты Жанардың нақты табысы деп аталады.

P_b/P_k бейне дисктің салыстырмалы бағасы деп аталады. Біз бұрын салыстырмалы бағаны анықтауды енгіздік.

Сонымен, Жанардың табысы (Y) үшін \$40, бейне дисктің бағасы (P_b) - \$8, ал какао бағасы (P_k) - \$4. Сондықтан Жанар теңдеуді қанағаттандыру үшін дисктер мен какао көлемін таңдау керек.

$$Q_k = (\$40 / \$4 - \$8 / \$4) * Q_b,$$

Немесе

$$Q_k = 10 - 2Q_b.$$

Теңдеуді түсіндіру үшін, суреттегі бюджет сызығына қараңыз, және теңдеудің осы бюджет сызығын қамтамасыз ететініне көз жеткізіңіз. Біріншіден, Q_b нөлге тең орнатыңыз. Бюджет теңдеуі бізге Q_k , какао көлемі Y/P_k құрайды, бұл 10 жағдайды құрайды. Бұл Q_b және Q_k комбинациясы кестенің А жолында көрсетілген. Келесі $Q_b = 5$ орнатыңыз. Q_k енді нөлге тең (кестенің Ғ жолы). Басқа жолдарды алуға болатынын тексеріңіз.

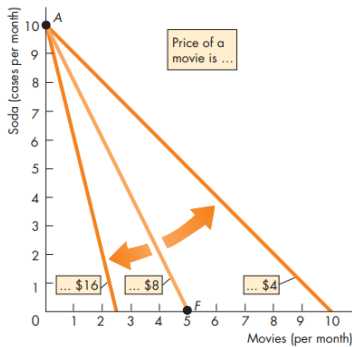
Бюджет теңдеуі үй шаруашылығы таңдаған екі айнымалыны (Q_k және Q_b) және үй шаруашылығы қабылдайтын екі айнымалыны (Y/P_k және P_b/P_k) қамтиды. Осы айнымалыларды мұқият қарастырайық.

Үй шаруашылығының нақты табысы - бұл үй шаруашылығының өзіне сатып алуға мүмкіндік беретін тауарлар көлемі көрсетілген табыс. какао терминдерінде көрсетілген, Жанардың нақты табысы - Y/P_k . Бұл какаоның сатып ала алатын ең көп көлемі. Ол какао бағасына бөлінген ақшалай табысқа тең. Жанардың ақшалай табысы 40 долларды құрайды, ал какаоның бағасы - бірлік үшін 4 доллар, сондықтан оның какаоға қайта есептегенде нақты табысы 10 бірлікті құрайды, бұл суретте бюджет сызығының у осімен қиылысу нүктесі ретінде көрсетілген.

Салыстырмалы баға - бұл басқа тауардың бағасына бөлінген бір тауардың бағасы. Жанар бюджетінің теңдеуінде P_B/P_K айнымалы – бұл ұл какао тұрғысынан бейне дисктің салыстырмалы бағасы. Жанардың P_B бейне диск үшін \$ 8 құрайды, ал P_K какао үшін \$4, сондықтан P_B/P_K бейне диск үшін 2 какао бірлігіне тең. Яғни, 1 диск үшін Жанар 2 какао бірлігінен бас тартуы керек.

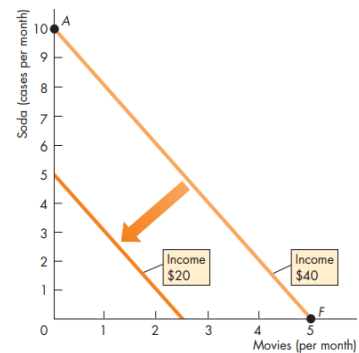
Баға өзгергенде, бюджет сызығы да өзгереді. X осі бойынша өлшенген тауардың бағасы төмен болған сайын, басқа заттар бұрынғыдай қалады, әсіресе бюджеттік сызық тегіс болып келеді. Мысалы, бейне дисктің бағасы бағасы \$8-ден \$4-ке дейін түссе, какао тұрғысынан нақты табыс өзгермейді, бірақ дисктің салыстырмалы бағасы төмендейді.

(a) A change in price

Бюджет сызығы сыртқа ығысады және суретте көрсетілгендей жазық болады (а). X осінде өлшенген тауардың бағасы неғұрлым жоғары болған сайын, басқа заттар бұрынғыдай қалып, бюджет сызығы соғұрлым тік келеді. Мысалы, егер бейне дисктің бағасы 8-ден 16 долларға дейін жоғарыласа, бейне дисктің салыстырмалы бағасы артады. Бюджет сызығы ішке ығысады және суретте көрсетілгендей тік болады.

Ақшалай табыстың өзгеруі нақты табысты өзгертеді, бірақ салыстырмалы бағаны өзгертпейді. Бюджет сызығы жылжиды, бірақ оның көлбеуі өзгермейді. Ақша табыстарының ұлғаюы нақты табыстарды ұлғайтады және бюджет сызығын оңға жылжытады. Халықтың ақшалай табыстарының төмендеуі, нақты табыстардың азаюы Бюджет сызығын солға жылжытады (б). Жанардың бюджет сызығында ақшалай табыстың өзгеруінің әсері көрсетілген. Жанардың табысы суретте көрсетілгендей \$ 40 болған кезде бастапқы бюджет сызығында көрсетілген.

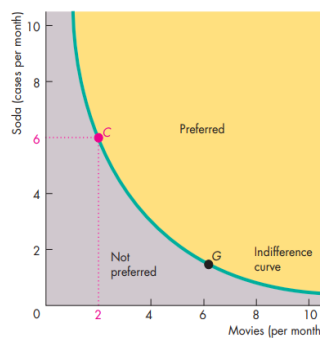

(b) A change in income

Жаңа бюджет сызығы табыс \$20 болған кездегі сатып ала алатын мүмкіндіктерді көрсетеді. Бюджеттің екі сызығында бірдей көлбеу бар, себебі салыстырмалы баға бірдей. Жаңа бюджет сызығы түпнұсқаға жақын, өйткені Жанардың нақты табысы азайған.

Талғам және талғамсыздық қисығы

Сіз өте керемет идеяны табасыз: адамның талғамы картасын салу. Талғам картасы адамдар тауарлардың барлық ықтимал комбинацияларын үш топқа интуитивті тартымды идеяға негіздеп сұрыптағай алады: талғам, талғамсыздық және немқұрайлық. Бұл идеяны неғұрлым нақты жасау үшін, Жанарға бейне диск және какао түрлі комбинацияларын қалай ранжирлейтінін айтып берейік.

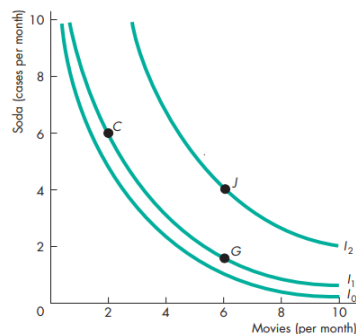
(a) An indifference curve

Көрсетілген графикте Жанардың жауабының бір бөлігі көрсетілген. Содан кейін ол бейне дисктер мен какаоның барлық комбинацияларын атап өтеді, оның айтуынша, оның ағымдағы жағдайы сияқты оған қолайлы. Біз осы дисктер мен какао комбинацияларын салған кезде, суретте жасыл қисық саламыз. (а). Бұл қисық талғам картасының негізгі элементі болып табылады және талғамсыздық қисығы деп аталады.

Талғамсыздық қисығы - бұл тұтынушы бей-жайсыз тауарлардың комбинациясын көрсететін сызық, суреттегі қисықтың (а) С нүктесі Жанар 2 бейне диск және айына 6 бірлік какао сатып ала алатынын айтады, G нүктесінде немесе қисықтың кез келген басқа нүктесінде бейне дисктер мен какао комбинациясы болады. Талғамсыздық қисығы бірдей тауарларды біріктіреді. Мысалы, G C сияқты нүкте болып табылады.

Суреттегі қисық (а) осындай қисықтардың тұтас отбасының бірі ғана. Бұл талғамсыздық қисық келесі суретте қайтадан пайда болады (b). I1, I0 және I2 белгіленген қисықтар екі басқа қисық болып табылады. Жанар I1 қисық сызығының кез келген нүктесінде I2 қисық сызығының кез келген нүктесін көреді, және ол I0 кез келген нүктесінде I1 кез келген нүктені көреді. Біз I2-ге I1 және I1-ден жоғары қисық ретінде I0-ден жоғары қисық ретінде қараймыз. Талғам картасы – қисық сызықтар сериясы. Жанар I1 қисығындағы кез келген тауарды I0 дегі тауарлардың кез келгенінің орнына таңдайды.

(b) 's preference map

Ауыстырудың шекті жылдамдығы

Ауыстырудың шекті жылдамдығы (MRS) тұтынушы у тауарымен х тауардың қосымша бірлігін алу үшін құрбан болатын дәрежені өлшейді, сондай-ақ талғамсызды болып қала отырып (сол талғамсыздық қисықта болғанда).

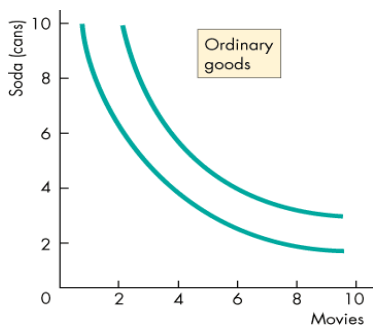
Талғамсыздық қисықтың көлбеу шамасы ауыстырудың шекті нормасын өлшейді.

- Егер талғамсыздық қисығы жеткілікті жоғары болса, онда MRS үлкен болады.
- Бұл жағдайда тұтынушы х өнімдердің кішігірім көлемін сатып алу үшін у көп өнімдерінен бас тартады.
- Егер талғамсыздық қисығы салыстырмалы түрде тегіс болса, онда MRS төмен мәнге ие.
- Бұл жағдайда тұтынушы көп х тауарларды сатып алу үшін у тауарлардың аз мөлшерін береді.

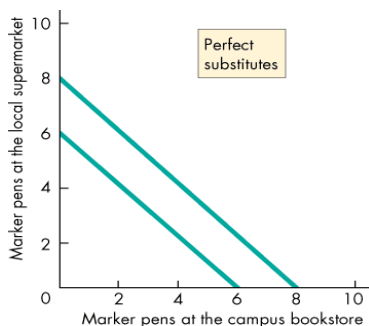
Азайтылатын шекті алмастыру жылдамдығы тұтыну теориясының басты болжамы болып табылады.

Алмастыру дәрежесі

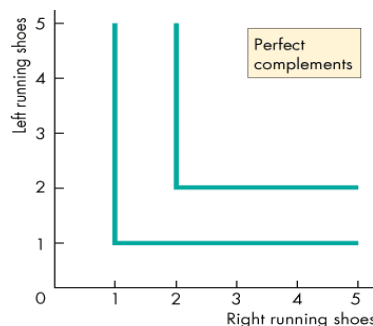
Талғамсыздық қисығының түрі екі тауар арасындағы алмастыру дәрежесіне байланысты ерекшеленеді. Келтірілген сурет әдеттегі тауарлар үшін талғамсыздық қисықтарын көрсетеді.

(a) Ordinary goods

(b) Perfect substitutes

(c) Perfect complements

Тұтынушының таңдауын болжау

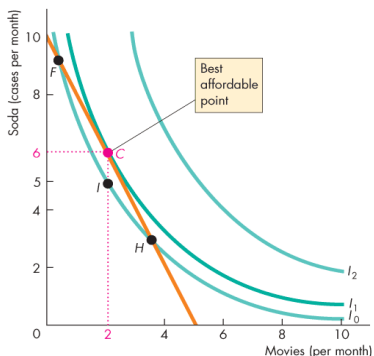
Ең қолайлы тұтынушылық таңдау:

- бюджет сызығында орналасқан.

- ең жоғары талғамсыздық қисығында орналасқан.
- Салыстырмалы бағаға тең ауыстырудың шекті нормасына ие.

$$MRS = PM/PS$$

Бұл суреттегі ең қолайлы нүкте - бұл С нүктесі. Ол ВАР (best affordable point) белгіленеді - 2 бейне и 6 какао стаканы. Бұл мәселе тұтынушылық таңдаудың тиімділігін талқылаған кезде тұтынушылық тепе-теңдік болып табылады.

Жанар қосымша сусындарды тұтына алады және F-дағы бірнеше бейне дисктерді ғана сатып ала алады. Және ол бірнеше какаоны тұтынып, H нүктесінде көп бейне дисктерді сатып ала алады. Бірақ ол F, I және H нүктелеріндегі комбинацияға қарамайды және C-ні таңдайды. F нүктесінде Жанардың MRS салыстырмалы бағадан жоғары:

$$MRS > (PM/PS).$$

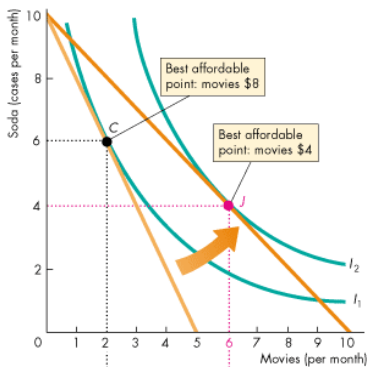
H нүктесінде, MRS салыстырмалы бағадан кем:

$$MRS < (PM/PS).$$

C нүктесінде, MRS салыстырмалы бағамен тең PM/PS , т. е.

$$MRS = (PM/PS).$$

Тауар бағасының өзгеруі

Тұтынылатын тауардың санына тауар бағасын өзгеруі баға әсері деп аталады.

Келтірілген сурет бағаның әсерін және тұтынушының сұранысының қисығы қалай жасалынатынын көрсетеді.

Алдымен, бейне дисктің бағасы = \$8 және Жанар суреттегі C нүктесінде (a) суретте тұтынады және A нүктесін (b) суретінде.

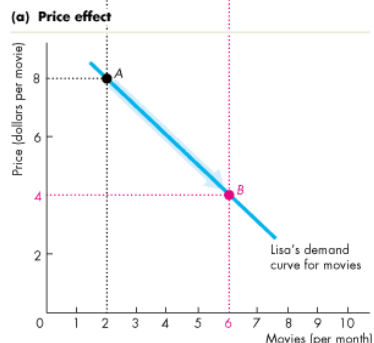
Енді бейне диск бағасы \$4 азайды.

Бюджет сызығы оңға өзгерді.

Жанарға ең қолайлы нүкте енді J (a) суретте.

(b) суретінде, Жанар B нүктесіне жылжиды, бейне дисктер үшін сұраныс қисығы бойынша қозғалыс болып табылады.

Енді табыс өзгерісін қарастырайық

(b) Demand curve

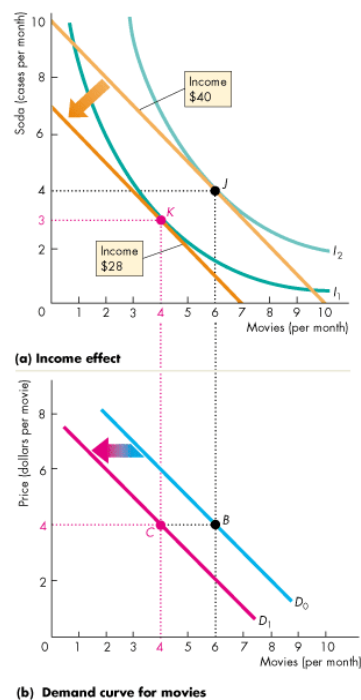
Тұтынушы сұранысына табыс өзгеруінің әсері табыс эффектісі деп аталады.

Бұл сурет тауардың бағасын өзгертпей Жанардың табысы \$40-тан \$28-ге дейін азайту әсерін көрсетеді.

Біріншіден, Жанар J нүктесінде (a) және B нүктесінде B суреттегі D0 сұраныс қисығында тұтынады.

Жанардың табысы азайғанда бюджет сызығының өзгерісін көре аламыз (a) суретінде. Енді оның ең қолайлы нүктесі K (a) суретінде.

Бейне дисктерге сұраныс азаяды, дисктер үшін сұраныс қисығының сол жағына ауысады. (b) суреті.

Ауыстыру әсері және табыс әсері

Қалыпты тауар үшін бағаның төмендеуі әрқашан тұтынылатын тауар санының өсуіне әкеледі.

Біз баға әсерін екі құрамдас бөлікке бөлу арқылы осы бекітуді дәлелдей аламыз:

- Ауыстыру эффектісі
- Табыс эффектісі

Бастапқыда Жанар 40 доллар табыс алды, бейне дисктің бағасы = \$ 8 болды және ол C нүктесінде жұмсалды. Дисктің құны 8-тен \$ 4-ке дейін төмендеді, оның бюджет сызығы оңға бұрылды. Ең тиімді нүкте - қазір J. C нүктесінен J нүктесіне дейінгі қозғалыс баға әсері болып табылады.

Ауыстырудың әсері - бұл тұтынушы бірдей иілгіш қисықта қалғанда, сатып алынған тауардың бағасына өзгерудің әсері.

Бұл қозғалыс C нүктесінен K нүктесіне дейін.

Ауыстырудың тиімділігін оқшаулау үшін, біз оның бюджетін қысқартамыз деп гипотетикалық түрде ойлай бастадық, енді ол бейне дискті 4 долларға сатып алады.

Енді Жанар өзінің талғамсыздық қисық сызығына оралады және бейне дискті 4 долларға сатып алады. Оның ең қолайлы нүктесі (BAP) - нүкте K. C нүктесінен K нүктесіне дейінгі қозғалыс ауыстырудың әсері болып табылады.

Ауыстырудың әсері ешқашан өзгермейді:

Тиісті баға құлағанда, тұтынушы осы өнімнің басқа өнімдермен көбірек мөлшерін ауыстырады.

Ауыстыру әсері - бұл сұраныстың қисық сызығының теріс бағыты бірінші себеп болып табылады.

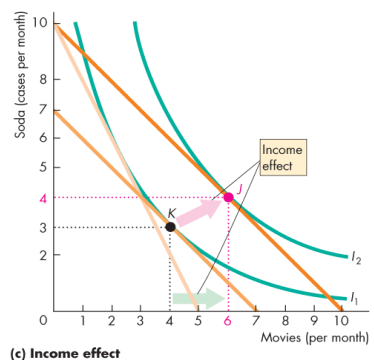
Табыс эффектісі

Табыс тиімділігін бөліп алу үшін, біз Жанардың табыстары қысқартылған гипотетикалық болжамдарын қайтарамыз және бастапқы кірісіне (нақты құны \$ 40) қайтып келеміз.

Жанар өзінің I2 белгісіздік қисығына қайта оралады, ал оның ең қолайлы нүктесі (BAP) енді J нүктесі болады. K нүктесінен J нүктесіне дейінгі қозғалыс - табыс әсері.

Жанар үшін бейне дисктер қалыпты өнім. Табысы көп болған сайын ол бейне дисктерді көп алады - кіріс әсері оң.

Қалыпты өнім үшін табыс әсері ауыстыру әсерін күшейтеді, және бұл сұраныстың қисық сызығының кері бұрышының екінші себебі болып табылады.

Сапасыз тауарлар

Табыстың ұлғаюы кезінде сапасыз тауарлар үшін сатып алынатын тауарлар көлемі азаяды. Табыс әсері теріс болып табылады және ауыстыру эффектісіне қарсы жұмыс істейді. Ауыстырудың эффектісі болған кезде, сұраныс қисығы теріс бағытта болады.

Егер табыстың теріс эффектісі басым болса, сапасыз өнімнің төмен бағасы салынған көлемнің төмендеуіне әкеледі - сұраныс қисық сызығы оң болады! Бұл мысал немес іс нағыз экономикада болған жоқ.

Қорытындылайық:

Ең тиімді таңдау тұтынушыны өз табысын қалай таратуына байланысты анықталады. Бағалар мен табыс өзгеруі тұтынудың ең тиімді нүктесін және құрылымын өзгертеді.